

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 19.08.2021
Published /Yayınlanma 27.09.2021
Article Type/Makale Türü Book Review

Citation/Alıntı: Kaya, Ş. (2021). Zübdetün-Nusra ve Nühvetül-Usra. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(74), 2380-2385.

Şeref Kaya

<https://orcid.org/0000-0002-2571-1560>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı,
Kahramanmaraş / TÜRKİYE

ZÜBDETÜN-NUSRA VE NÜHVETÜL-USRA

Eser Sahibi: Bündari

Çev.: Kıvameddin Burslan

Maarif Matbası, İstanbul

1943, 306 s.

Issue/Sayı: 74

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

Eser, üç müellifin çalışmalarının bir araya getirilmesinden müteşekkildir. Birinci müellif Şerefüddin ebu Nasr Enuşirvan bin Halid bin Muhammed'dir. Hangi yılda doğduğu bilinmemekle birlikte İbn-ül Esir'e göre 533 (1139) yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Hakkında bilinen 1095 yılında bir savaşa katılması ve bunu hatıralarına yazmasıdır. Bu da gösteriyor ki Enuşirvan 1095 yıllarında genç birisidir. Zikredilen müellif divan katipleri arasındadır. Savaşta çok yakın dostu olan Müeyyid-ül- Mülkü kaybedince devlet hizmetini bırakıp Basra'da edebiyatla meşgul olmuş ve Makamat'ı meydana getirmiştir. Üç yıl Basra'da kaldıktan sonra maliye nazırı olarak tekrar devlet hizmetine dönmüştür. Kısa bir süre sonra da vezirlik makamına yükselmiş bu görevi ifa ederken Bağdat'ta 1139 yılında vefat etmiştir. Enuşirvan, Melikşah'ın zamanından Tuğrul Bin Muhammed'in ölümüne kadar olan (1072-1134) olayları zikretmiştir, bundan sonraki olay ve gelişmeleri İmamüddin anlatmaktadır.

Katip İmamüddin İsfahani olarak bilinen Muhammed 516 (1125) yılında İsfahan'da doğmuştur. İmamüddin'in ailesi İsfahan'ın yerlilerindedir. Aile, köklü bir geçmişe sahiptir ve saraya katiplik, idare işler gibi muhtelif pozisyonlarda hizmetlerde bulunmuşlardır. İmamüddin'in ilk eğitim yılları önce Keşan'da daha sonra ise Bağdat'ta devam etmiştir. Sırasıyla Kur'an-ı Kerim, edebiyat daha sonra ise ileri düzeyde fıkıh öğrenmiştir. İmamüddin'in Nusretü'l Fetre ve Usretü'l Fitre isimli bu eseri 579 (1189) yılında kaleme almıştır. İlim öğrenme hevesiyle geçirdiği uzun yıllar sonrasında geç de olsa saray hizmeti görevine getirilmiştir. Ömrünün son iki yılını sıkıntılarla geçiren İmamüddin 597 (1206) yılında Suriye'de baki aleme intikal etmiştir.

Eserin son şeklini veren el-Feth bin Ali bin Muhammed el-Bündari'dir. O da İmadüddin gibi İsfahan'ın asıl yerlilerindedir. Fakat bu kişi hakkında söylenecek çok söz yoktur. Bilindiğine göre hakkında yazılan biyografi veya hal tercümesi hiçbir yerde bulunmamaktadır. Bu kitapta kendisinin bize naklettiği de yok denecek kadar azdır. Neşir sahibi Houtsma, Bündari'nin, yapmış olduğu bu görevi metihleri aşan bir değerle nitelendirmektedir. Bündari'nin yapmış olduğu işin ne derece önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü Bündari, üstadının süslü üslubunu bütün hususiyetleriyle kavramış, asıl metnin tabirlerini kendi ifadeleriyle değiştirmemeye dikkat ederek olduğu gibi aktarmaya gayret etmiştir.

Eser, müellifler tarafından farklı isimlerle adlandırılmıştır. İlk müellif olan Enuşirvan, yazmış olduğu hatıralara *Vezirler Zamanının Fetreti ve Fetret Zamanının Vezirleri* başlığını vermiştir. İkinci müellif İmamüddin, Enuşirvan'ın yazmış olduğu Farsça bu hatıraları Arapçaya tercüme etti ve Irak-Horasan tarihini de ekleyerek *Nusretü'l Fetre ve Üsretü'l Fetre* isimli eseri meydana getirdi. Eserin son şeklini

Zübdetün-nusra ve Nühvetül-usra olarak kısaltan ise Bündari olmuştur. Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi olarak dilimize kazandırılan bu eser Leiden'de (Hollanda) 1889 yılında basılmıştır. Eser, farklı müelliflerin çalışmalarının cem edilmesiyle birlikte İndeksler, Mütevellî Vezirler ve Kitaptaki Yanlıklar'dan oluşmaktadır.

Eser üç müellifin yazılarından müteşekkil olmasının yanında ayrıca iki müellifin daha çalışmaları esere dahil edilmiştir. Birincisi İbn ül-Esir; Selçuklu Tarihinin ilk dönemlerindeki eksikliği kapatmak için ilave edilmiştir. Eserdeki Selçuklu Tarihinin son iki devresine ait bilgiler ise el-Hüseynî'nin tarihi doldurmaktır. El-Hüseynî'nin eserinin bize kadar ancak bir nüshası gelmiştir. Bu nüsha Britanya müzesindeki nüsha olup, bunun kopyası Cambridge gibi bazı üniversitelere gönderilmiştir.

İlk bölüm olan İbn ül-Esir'e ait tarihi olayların başlıkları şu şekildedir; *İbn ül-Esir'de Guz'lar ve Selçukiler'e Dair Parçalar* adlı bölümde, Azerbaycan'da Olan Guz'ların Yaptıkları ve Oradan Ayrılmaları, Guzların Hemezân'ı Elde Etmeleri, Tibriz Kasabasında Guzların Katledilmesi ve Azerbaycan'ı Bırakıp Hekkariye'ye Çekilmeleri, Guzların Diyarbakır'a Girmeleri, Guz'ların Musul Şehrini Elde Etmeleri, Musul Halkının Guzlar Üzerine Hücumu ve Bunun Akibeti, Musul Sahibi Kırvaş'ın Guzlara Galip Gelmesi, Abhaz'ların Tiflis'i Muhasara Etmeleri ve Muhasarayı Terkedip Dönmeleri, Melik Mesudun Horasan'a Gelmesi, Selçukileri Oradan Sürüp Çıkarması, Selçuk Devletinin İptidası ve Sıra İle Haberleri, Melik Mesud'un Yakalanıp Öldürülmesi ve Kardeşi Muhammed'in Padişah Olması isimli alt başlıklar bulunmaktadır. Bu başlıkların oluşum sırasına göre Guz Türklerine 420 yılında Yevmiddevle lakaplı hükümdar olan Mahmut Sebüktekin tarafından büyük bir darbe yapıldığından ve Guz Türkleri'nin memleketin her yerine dağıldığından bahsedilmekte. Bir kısmı Azerbaycan'a giden Guz Türklerinin burada iyi karşılandığı ve ihtiyaçlarının giderildiği bilgiler yer almaktadır. Diğer bir kısmının ise İsfahan'da bulunan Belcan dağına kaçtığı ve daha sonra şehre inerek yağma ve yıkma yaparak insanları öldürdükleri bilgilerine yer verilmiştir. Bunun üzerine Mahmut Sebüktekin, Hacib Arslan kumandasında bir askeri birliği Guz Türklerinin üzerine göndermiştir. Bilahere buradaki Guzlar Azerbaycan'a giden Guzlarla birleşme yoluna gitmişlerdir. Sultan Mesud'un Hacibi Taşfıraş, Guzlar üzerine üç bin süvari ve fillerle saldırdığı fakat Guzların Taşfıraşla ittifak halinde olan Kürtlerin reisini tutsak etmesiyle Kürt savaşçılar Guzların tarafında savaştığını ve böylece Taşfıraş'ın bozguna uğradığı öğrenilmektedir. Savaşta ganimet olarak filler ve geri kalanlar Guzların eline geçtiği bilinmektedir. Azerbaycan'a giden Guzlar iki kola ayrılarak oradan çıkmışlardır. Birincisi Rey'e giderek orayı muhasara etmiş ve uzun süre orada kalmışlardır. Diğer Guzlar ise Hemedan muhasara ederek buraya yerleşmişler ve Urmiye'ye ulaşarak oradaki Ermeni ve Kürtleri öldürüp obalarını, mallarını ve çocuklarını esir etmişlerdir. Bunun üzerine Kürtler dağlara kaçmış, yeniden saldıran Guzlar bu sefer Kürtler tarafından yenilgiye uğratılmış ve önceki alınan mallar ve ganimetler tekrar Kürtlere geçmiştir. Rey'de bulunan Guzların reisi Kızıl'ın vefat etmesiyle kardeşi Tuğrul Bey Rey'e doğru gelmiştir. Bunu duyan Guzlar korktukları için oradan Diyarbakır'a ve Musul'a dağılmışlardır. Buraları muhasara eden Guzlar Musul'da uzun bir müddet kaldıktan sonra tekrar gitmek durumunda kaldıkları bilinmektedir. Son olarak yazarımız Guzların çöllere gitmeye niyetlendikleri bilgisine yer vererek Selçuklunun doğuşuna dair vakaları bizlere sunmuştur. 432 yılında Tuğrul Bey ve Çağrı Bey'in hakimiyetinin ileri derecede güçlendiğini dile getiren yazarımız 433 yılında Tuğrul Bey'in Cürcan ve Taberistan'ı ele geçirdiğini zikrederek bölümünü sona erdirmiştir (s.XXXX-LXII).

İkinci müellifimiz olan Katip İmamüddin, Enuşirvan'ın Farsça yazdıklarını tercüme ederek bizlerin istifadesine sunmuştur. Enuşirvan, *Selçuklu Tarihi* isimli bölümünde sırasıyla Selçukilerin Bidayeti Ahvaline Dair Parçalar, Bu Akdin Keyfiyeti, Zuhura Gelen Hadiseler, Sultanın Bağdada Dönüp Halife Huzuruna Çıkması, Halifenin Avdetine Kadar Vezirliğini İbni Darest'in Deruhde Etmesinin Sebebi, Bu Senelerde Vukua Gelen Hadiseler, Sultan Tuğrul Bey'in Dördüncü Defa Bağdad'a Gelmesi, Rey'de Sultan Tuğrul Bey'in Vefatı, Tuğrul Beyin Sireti, Sultan Aduddevle Alp Aslan Ebl Şuca, Muhammed Bin Davud Bin Mikail Bin Selçuk'un Tahta Cülusu, Nizamülmülk, Padişah Olduktan Sonra Alp Arslanın Başına Gelenler, Müstevfil - Memleke Şerefülmülk Ebü Sa'd Muhammed Bin Mansur Bin Muhammed'in Bağdad'a Vusulü, Vukua Gelen ve (Göze) Çarpan Hadiseler, Tesadüfler Ve Tevafuklar, Alp Arslanın Diyaribekir ve Şamdaki Ahvali, Rum Padişahının Muharebeye Çıkması, Bozulması, Kahr Ve Esir Edilmesi, 463 ve 464 Senelerinde Vukua Gelen Hadiseler, 465 Senesinde Alp Arslan'ın Vefatı, Sultan Celalüddeve Ebülfeth Meliksah Bin Alp Arslan'ın Padişahlık Tahtına Oturması, Kaim Biemrillah (R.H.)'ın Vefatı ve Muktedi Biemrillahın Hilafete Geçmesi isimli alt başlıklar bulunmaktadır. Zikredildiği üzere buraya kadarki olan kısım Enuşirvan'ın Farsça eserinin İmamüddin tarafından Arapçaya tercümesidir. Bu başlıklara göre Selçukluların Buhara'da ikamet ettiğine, Gazneli hükümdar Sultan Mahmud'un Selçukluların askeri özelliklerinden yararlanmak için kendi yanına çekmeye

çalışmasından ve sonrasında Selçuklu reisi Mikail'in buna yanaşmaması sonucu esir olarak Horasana götürülmesinden bahsedilmekte, Sultan'ın ölümünden hemen sonra ise oğlu Mesut'un Horasana asker göndererek Selçukluların birçoğunu öldürdüğü bir kısmını da esir ederek Gazne'ye getirdiği bilgiler yer almaktadır. Selçuklu reisinin oğlu Tuğrul Bey bu duruma hiddetlenerek Tos şehrini ele geçirmiş ve hatta Nisabur'a kadar girmiştir. Ardından Gaznelilerle büyük bir savaşa giren Selçuklunun iki kardeşi Tuğrul ve Çağrı Beylerin, Gaznelileri mağlup ettiği ve topraklarını Ceyhan nehrinden Nisabura kadar genişlettikleri bilgiler yer almaktadır. Tuğrul Beyin kısa bir süre içerisinde Musul'u da ele geçirdiğinden ve Bağdat'a Halife'nin huzuruna çıkmaya gittiğinden bahsedilmekte, Halife'nin Tuğrul Bey'e Arap ve Arap olmayan kavimlerin tacını giydirdiği bilgiler yer almaktadır. Tuğrul Bey'in buradan ayrılmasıyla birlikte Bağdat karışmış ve Halife, İbrahim tarafından tutsak edilmişti. Tuğrul Bey tekrar Bağdat'a dönmüş ve karışıklığı gidererek İbrahim'i öldürmüştür. Bu gibi sebeplerde dört kere Bağdat'a gelmek zorunda kalan Tuğrul Bey'in 455 yılında 70 yaşında Rey'de vefat ettiği bilgiler yer almaktadır. Tuğrul Bey'in vefatından sonra Alp Arslan tahta geçmiş ve Nizamülmülk'ü vezir olarak tayin etmiştir. Vezir Nizamülmülk medresei nizamiyeyi tamamlamış ve hazır hale getirerek muazzam bir iş çıkartmıştır. Alp Arslan, Rum Padişahı Ermanus'un 300 binden fazla askerle yola çıktığı haberini alınca on beş bin süvari ile karşı koymak için onları karşılamaya koyulmuştur. Ermanus'un ordusunda Rum, Rus, Guz, Kıpçak, Gürcü, Ermeni gibi askerler mevcuttu. Alp Arslan buna rağmen orduları bozguna uğratmış ve Rum Meliki'ni esir etmiştir. Halkı refah içerisinde yaşam sürdürdüğünden bahsedilmekte ve 465 senesinde süikast sonucu yaralanan Alp Arslan'ın vasiyet ve vasilğini Nizamülmülk'e vererek vefat ettiği bilgileri yer almaktadır. Alp Arslan'ın vefatından sonra tahta kardeşi Kavurd göz dikmiştir. Lakin Alp Arslan'ın oğlu Melikşah, Nizamülk tarafından desteklenmesi vasiyet edilmişti. Arap ve Kürdlerin kışkırtmalarının sonuçsuz kaldığını ve Kavurd'un bu emelinden geri döndüğünü bizlere aktaran yazar, ardından Kaim Biemrillah'ın vefatı ve Muktedi Biemrillah'ın Hilafete geçmesini anlatarak kendi bölümünü tamamlamıştır (s. 2-56).

Üçüncü müellifimiz olan İmamüddin'in bu bölümünde Emirülmümininin Sağ Eli Olan Sultan Celalüddünya Veddin Ebülfeth Meliksah Bin Alp Arslan'ın Günleri (Zamanı), Nizamülmülk Zamanındaki Büyükler ve Katipler: Elkemal, Eşşeref, Seyyidürrüesa, İbni Behmenyar ve Tacülmülk, İsmaililerin Baş Göstermeleri, Meliksah Zamanında Vukua Gelipte Vezir Enuşirevanın Zikretmediği Hadiseler, Nizamülmülk'ün Oğlu Cemalülmülk Ebü Mansur, Sultan Meliksah'ın Bağdat'a Girmesi, Emirülmüminin Burhanı, Ebulmuzaffer Berkiyarık Bin Melikşah'ın Saltanatı Elde Etmesi, Nizamülmülk'ün Oğlu İzzülmülk Ebü Abdillah İl-Hüseyn'in Vezirliği, Emirülmüminin'in Şeriki Sultan Ebü Şuca Muhammed Bin Melikşah'ın Gence ve Erran'dan Rey ve İsfahan'a Çıkması, Ziyaülmülk Ebu Nasr Ahmed Bin Nizamülmülk'ün Vezirliği, Hatirülmülk Ebü Mansur Muhammed Bin Hüseyinülmeybüzi'nin Vezirliği, Şerefüddin Enuşirevan Bin Halid'in Vezir Naibi Tayin Edilmesi, Kemalülmülk Aliyüssümeyremi'nin İlk Hali ve Sultan Muhammed Bin Melikşah Devletinin İşrafını Deruhde Etmesi, Rebübüdevle Ebü Mansur İbnül Vezir Ebi Şucan Vezirliği, Emirülmüminin'in Sağ Eli Sultan Muğisüddünya Veddin Ebül Kasım Mahmud Bin Muhammed Bin Melikşah'ın Tahta Çıkması, Halifenin Sağ Eli Büyük Sultan Ulu Şahinşah Muizüddünya Veddin Ebül Haris Sencer Bin Melikşah'ın Horasandan Irak Hududuna Gelmesi, Zaferi, Af Edip Dönmesi, Şemsülmülk Bin Nizamülmülk'ün Vezirliği, 518 Senesinde Dergezini'nin Vezirliği, Şerefüddin Ebü Nasr Enuşirevan Bin Halid'in Vezirliği, Sultan Mahmud Vefat Ettikten Sonra Padişahlık Tuğrul'da Takarrür Edinciye Kadar Vukua Gelen Hadiseler, Büyük Sultan Rükünüddünya Veddin Ebü Talip Tuğrul Bin Muhammed Bin Melikşah Bin Alp Arslan'ın Tahta Cülusu, Babası Öldükten Sonra Davud Bin Mahmud'un Başına Gelenler, Bu Sırada Sultan Mesud İle Atabey Aksunkur Ül Ahmedili Tarafından Vukua Gelen Hadiseler, Amcam Aziz'in Kaleye Döndükten Sonraki Hali, Vezir Dergezini'nin Katli Ve Sultan Tuğrul'un Hali Neye Müncer Olduğu, Şerefüddin Alî Bin Reca'nın Vezirliği, Emirülmüminin'in Şeriki Büyük Sultan Gıyasüddünya Veddin Ebülfeth Mesud Bin Muhammed Bin Meliksah'ın 528 Senesinde Tahta Cülusu, Emirülmüminin Ebu Cafer, Mansur Erraşid Billah İbnul-Mustekşid Billah'ın Halifeliği, Zengi Bin Aksunkurun Son Zamanı, Zengin'in Musuldaki Naibi Çağrı'nı Öldürülmesi, Cömert Cemalüddin Ebu Cafer Muhammed Bin Ali Bin Ebi Mansur'un Ahvalı, 541 Senesinde Cavli Vefat Ettikten Sonra Sultan Mesud Bin Muhammed Bin Melikşah'ın Başına Gelen Vak'alar, Farisi Tacüddin Bin Darest'in Vezirliği, Mezkur Akidlerin Çözülmesine Ve Ahidlerin Bozulmasına Sebep Olan Hadiselerin Cereyan Etmesi Keyfiyeti, Dergezini Şemsüddin Ebünnecip El-Asamm'ın Vezirliği, Buzabe Katledildikten Sonra İsfahan'da Vukua Gelen Fitne, Bazı Hadiseler, Melikşah'ın Oğlu Sencerin 544 Senesi Şaban Ahırlarında Rey'e Gelmesi, Bu Senelerde Olup Biten Vak'alar, Melik Meliksah Bin Mahmud'un Yeni Vak'aları ve Sultan Mesud'un Vefatı, Sultan Meliksah Bin Mahmud'un Tahta Cülüsü, 547 Senesi Nihayetinde Gıyasüddünya Veddin Ebü Suca Muhammed Bin Mahmud Bin Muhammed Bin Melikşah'ın Tahta

Cülusu, Sultan Süleyman Bin Muhammed Bin Melikşah'ın Macerası ve Saltanat Tahtına Cülusu, Süleyman Kaybolduktan Sonra Sultan Muhammed Bin Mahmud Bin Muhammed Bin Melikşahın Merkezi Hükümeti Olan Hemedan'a Avdeti, Sultan Mesud Öldükten Sonra, Halife Muktefi Liemrillâhın Teşebbüs Ettiği İş, Sultan Mesud Öldükten Sonra, Halife Muktefi Liemrillahın Teşebbüs Ettiği İş, Çağrı Şah Bin Mahmudun, Kardeşi Sultan Muhammed Yanına Gelmesi, Bu Senelerde Cereyan Eden Hadiseler, Şemsüddin Ebu-N-Necib-Ed-Dergezini'nin Vezirliği, Sultan Muhammedin Bağdadi Muhasaraya Gelmesi, Emirülmüminin Muktefi Liemrillahın Neticede Zafer ve Galibiyet Getiren Husni Sabra Dayanarak Onu Karşılması, Sultan Sencer Bin Meliksah Bin Alp Arslan Bin Davud Bin Mikail Bin Selçukun Vefatı ve Hayatının İptidasından Sonuna Kadar Olan Ahvalinin Her Birinden Birer Parça, Bu Husustaki Sebep, Sencer Kıssasına Avdet, Sultan Sencerin Horasandaki Vezirleri, Sencerin Has Kölelerinden Bir Cemaat Ki Sencer Onları Sevdikten Sonra Uzaklaştırmış ve Yükselttikten Sonra Alçaltmıştır, Sencerin Yüksek Himmetliliği ve Keremi, ve Bunun Nimetinden Ümera ve Eshabının İstifadesi, Sencer Devletinin Bozulması ve Dizisinin Dağılması, Sencerin Hatailele Muharebesinde Bozulması ve Bunun Sebebi, Sencerin Düşükten Sonra Kalkması Bozduktan Sonra Düzelmeye Diken Battıktan ve Kırıldıktan Sonra Çıkarılması ve Kırığının Onalması, 548 Senesinde Güzlerin Günleri, Sultan Muhammed Bin Mahmud 552 Senesinde Bağdadi Muhasara Edip Oradan Ayrıldıktan Sonra Irakta Olup Biten İşler, Halife Muktefi Li Emrillahın Vefatı ve Mahdumu Emirülmüminin Halife Müstencid Billah Ebü Muzaffer Yusufun Hilafet Makamına Gelmesi, Halifenin Sultana Elçi Göndermesi, Sultan Süleyman'ın Akibeti, Zamanın Buna Nasıl Eza ve Cefa Ettiği Padişahlık Meclisinden Yakalanıp Felaket Mahalline Nasıl Naklolunduğu, Sultan Rüknüdünya Veddin Ebülmuzafer Arslan Bin Tuğrul Bin Muhammed Bin Meliksah Bin Alp Arslan'ın Tahta Oturması, Sil Senesinde Sultan Arslan'ın ve Ondan Önce Atabey İldnizin Vefatı, Müteveli Vezirler isimli başlıklar bulunmaktadır. Bu başlıklara göre Melikşah'ın tahta geçtiği sıralarda Kaim Biemrillah'ın hilafetinin sona erdiği, yerine ise Muktedi Biemrillah'ın geldiğinden bahsedilmekte, El-Kemal, Eş-Şeref, Seyyidürreşa, İbn Behmenyar ve Tacülmülk gibi katip ve büyük insanlar hakkında bilgiler yer almaktadır. Daha sonra devletin casus birimi olmadığından dolayı İsmaililerin nasıl baş gösterdiği bilgileri yer almaktadır. Yazarımız daha sonra Enuşirvan'ın zikretmediği bazı olayları zikrederek bizlere aktarmıştır. Nizamülmülk'ün oğlu Cemalülmülk Ebu Mansur'un Belh mütevellisi olduğu bilgilerinden bahsedilmekte, Şeyh Hamid El Gazali'nin Nizamiye Medresesinde ders okutmak için geldiği bilgisi yer almaktadır. Ardından yazarımız, Sultan Melikşah'ın Bağdat'a geldiği, geldikten birkaç gün sonra top oynadığı ve at bindiğinden bahsetmekte. Halife'nin elini öpmek için huzuruna gittiğinde ise Halife buna müsaade etmeyerek yüzünden öpmüştür. Melikşah birkaç gün sonra Horasan doğru yola çıkmıştır. Melikşah'ın ikinci kez Bağdat'a gelişi ise 484 senesinde Nizamülmülk, Tacülmülk ve memleket ricalinin ve devlet idaresini yanında getirmesiyle gerçekleşmiştir (s.56-83).

Katip İmamüddin, Enuşirvan'ın eserini tekrar burada tercümeyle devam etmektedir. Sultan Melikşah'ın Berkiyarık, Muhammed, Sencer ve Mahmud isimlerinde dört oğlu olduğundan bahsedilmekte, Mahmud daha çocuk olduğu halde sultan olmak üzere ona biat edildiği bilgilerine yer verilmiştir. Fakat devlet işlerini idareye koyan Mahmud'un annesi Türkan Hatun olduğu, nitekim Melikşah'ın ölümünden sonra da devlet işleri Türkan Hatun tarafından idare edildiği bilgilerine verilmiştir. Türkan Hatun'un devleti idare etmesindeki tecrübesi, padişah kızı olmasından kaynaklandığı bildirilmekle birlikte bunun çocuğu olan Mahmud'a biat ettikleri bilinmektedir. Vezirlik makamına babasından dolayı ümit edilerek getirilen Nizamülmülk'ün oğlu İzzülmülk sanıldığı gibi aksine içki müptelası, tedbirsiz, iktidardan uzak, azgınlığa düşkün birisi olarak bilindiğinden bahsedilmektedir. Sultanın içkiye ve eğlenceye daldığından, annesinin Gümüştekin ile şarap içip iş uydurduğundan, devlet yöneticilerinin ise aynı şekilde içkiye, eğlenceye ve kızlara meylettüğinden bahsedilmekte. Mahmud genç bir sultan olunca dedesi gibi devlete sahip çıkmaya karar verdiğinden ve işleri yoluna koyduğundan bahsedilmektedir. Müellifimiz yani Şerefüddin Enuşirvan bin Halid, vezir naibi olarak tayin edildiğini lakin vezir ve adamlarının kendisini istemediğinden bahsetmekte, Kemalülmülk Essümeremi'nin kıt akıllı, yavaş düşünen ve tertipsiz biri olduğu bilgilerine yer vermektedir. Yazarımız daha sonra Sultan Muhammed'in geride Mahmud, Mesut, Tuğrul, Süleyman ve Selçuk olmak üzere beş oğul bırakarak vefat ettiğinden bahsetmekte, tahta ise Sultan Muğisüdünya Veddin Ebul Kasım Mahmud bin Muhamed bin Melikşah'ın çıktığını bildirmektedir. Yazarımız Selçuklu tarihinde hiçbir sultanın Muhammed kadar altın, gümüş ve mücevher bırakmadığı lakin devlet büyüklerinin bunları paylaşmakla doymadığını hatta döl için beslenen koyunlara kadar paylaşarak devleti zayıflattıklarından bahsetmekte. Yine yazarımız Sultan Muhammed'in ölümünden sonra saray hizmetlerinin ve hizmetkarların işlerini layıkıyla yerine getirmedeğinden daha da önemlisi Elamut (Alamut) kalesini fethetmeye yaklaşan askeri birliği Dergezini'nin batınilere meylinde ve yardım etmeye söz vermesinden ötürü orduyu dağıttığından

üzüntüyle bahsetmektedir. Yazarımız, Enuşirvan'ın Sultan Muhammed'den sonra toplu olan devleti dağıttıklarından, geniş olan memleketi daralttıklarından bahsetmektedir. Olayların Sencer'in gelmesiyle başladığından bahsetme, ilk olarak Sencer'in kendisi için Mazenderani Taberistan, Kumis, Damegon, Rey, Dübavend ve ahalisini kendine bağladığından Melik Rüküddin Tuğrul bin Muhammed için Save, Abe, Sarek, Saman, Kazvin, Ebher, Zencan, Ceylan Deyalim, ve Talekan'ı ayırdıklarından, Mahmud'un kardeşi Melik Selçuk'a ise 135 bütün Fars vilâyetini, İsfahan'ın yarısını ve Huz'un yarısını ayırdıklarından, Emir Dübeys bin Sadak'a bin Mansur'un ise, Basra'ya ve kazalarına ve ona mülhak olan Batayih'a tegallüp ettiklerinden bahsetmektedir. Yine bunlar gibi Hit, Enbar'e, Fırat, Rahbe ve Gane sancaklarına, Musul, Nasıybin ve Habur kazalarının her birine, bir emir tegallüp ettiklerinden, Sultana has emlak kalmayınca, sultanın amillerinin de kalmadığını divanın bozulduğunu dile getirmiştir. Yazarımız vezirlik makamına gelmek için uğraşan Kemalülmülk'e ithafen şunları yazdıkları göze çarpmaktadır; Alçaktır, alçaklık, kendisinden fişkirmiştir, anasından ve babasından gelmiş değildir. Devamından vezirlik makamına Şemsülmülk bin Nizamülmülk'ün geldiğinden bahseden yazarımız, bu vezirle birlikte devlet işlerinin biraz da olsa düzene girdiğinden bahsetmektedir. Konubahsi vezirlerden açan yazarımız, Dergezi'nin bir çiftçiyken Türklerin kazalarını itaatını elinde tutma görevine getirilmiş kan dökmeyi reva gören, intizamı bozan, daha da önemlisi Batinilere yardım ederek devlet postu giyen ilk çiftçi olduğundan bahsetmektedir. Dergezi'nin vezirliğini istemeyen birçok kimse Dergezi tarafından zarara uğratılmıştır. Dergezi'nin devlete olan en büyük yanlışlardan birinin de Elamut kalesiyle ilgili durumudur. Yazarımız Batinilerin neden Dergeziye meylettiklerinden bahsetmekte. Emir Şirgir'in Elemut kalesini muhasara etmekle meşgul olduğunu ve kaleyi ele geçirip zaferin yaklaştığını ümit ettikleri anda Sultan Muhammed vefat edip mahdumu Mahmud tahta geçip, Dergezi'nin devlet işlerinde yer tuttuğundan bahsetmekte. Daha sonra hileyle Şirgir'i geri çağırıldığını ve suçlu bulunduğunu söyleyerek kaleye hapsedtiğinden bahsetmektedir. Kötü ve korkulur bir kimse sıfatıyla vezirlik yapan Dergezi devlette onulmaz yaralar bırakarak makamı terkettiğinden yerine ise Şerefüddin Ebu Nasır Enuşirvan Bin Halid'in geldiğinden bahsedilmektedir. Dergezi'nin akıbetinin ise fena olduğundan bahseden yazarımız olayları, Sultan Tuğrul ve kardeşi Mesud'un savaşta olan tedbirsizlik ve hataların vezir Dergezi'den kaynaklandığına kanaat getirmeleri sonucu Dergezi'nin asılma emriyle son bulduğunu, Şirgir'in kölesi olan biri yapılan haksızlıklar nedeniyle Dergezi'nin cansız başını kesip Şirgir'in oğluna götürdüğü bilgilere yer vermiştir. Oğlu ise Dergezinin kafasını köpeklerle su kabı yaptığından bahsedilmekte, bunları duyan Batinilerin ise tam o esnada *Karatekin* çayırındaki *Aksunkur*'un çadırına girdiklerini ve bıçakladığı bilgilerini bizlere aktarmıştır. Daha sonra vezir Aziz'in rahatsızlanarak vefat ettiğini öğrenen Tuğrul, muktedir bir kimse aradığından bahsedilmekte, Ali bin Reça'yı kriterlerine uygun kimse olarak gördüğünden ve vazifeyi ona verdiğinden bahsedilmektedir. Vezir Aziz'in, Dergezi'nin mensuplarını müsadere ederek işe koyulduğundan bahsedilmekte, naiplerinin görevini sonlandırdığı onların taraftarlarını sıkıştırdığını bildirilmektedir. 528 yılında Tuğrul'a kulunç hastalığının geldiği, iyileşmek için ilaçlar içmişse de fayda etmediğinden bahsedilmekte, karnının sündüğünden ve kuvvetten düşerek vefat ettiği bilgileri bahsedilmektedir. Tuğrul'un ölümünü üzüntüyle aktaran yazarımız ocağın söndüğünü, suyun kurduğunu ve ayın solduğunu dile getirerek Tuğrul'un ölümüne benzetmiştir. Tuğrul'un, vefat ettiği Hemedan'da medresede defnedildiği bilgisinden bahsedilerek Gıyasüddünya Veddin Ebulfeth Mesud bin Muhammed bin Melikşah'ın 528 yılında tahta çıktığı bilgilerine yer verilmiştir. Daha sonra 539 yılında *Reha*'yı zorla fetheden zalim, gaddar, kin sahibi biri olarak bahsedilen Zengi'nin Fırat üzerinde bulunan *Hısnı*'yi fethetmeye yeltendiği sırada Musul'daki naibi Çağr'nın öldürüldüğü haberiyle geri dönmek zorunda kaldığından bahsedilmektedir. Zengi'nin Çağr'dan sonra Musul'a Küçük Ali diye bilinen Zeynüddin Ali bin Bektekin'i tayin ettiği bilgilerine yer verilmiştir. Ardından Zengi'nin Çağr'ın malalarını müsadere ettiğini yazarımız tarafından öğrenmekteyiz. 541 yılında Cavlı'nın vefat etmesiyle Sultan Mesud bin Muhammed bin Melikşah'ın başına bazı tayin olaylarının geldiğinden fakat bu durumu vezirin halletmesinden bahseden yazarımız Farisi Tacüddin bin Darest'in vezirliğe gelmesinden bahsetmektedir. 543 yılında bir taifenin Melik Muhammed'in Bağdat'ta bulunmasına rağmen muhasara etmeye yeltendiklerinden daha sonra geri püskürtüldüklerinden bahsedilmekte. 544 yılında Melikşah oğlu Sencer'in Rey'e geldiğini 545 yılında Alman kralının *Dimeşk* üzerine gelip muhasara ettiğinden dört gün sonra ise kaçıp geri gittiğinden, aynı yıl içerisinde *Musul* sahibi Gazi bin Zengi'nin vefat ettiği yerine ise kardeşi Kütbüddin Mevdud'un geçtiği, yine aynı sene içerisinde Mısır mütevellisi Elhafız'ın vefat ettiği yerine ise oğlu Ez-Zafir'in geçtiği, Zengi oğlu Nurüddin Mahmud'un 544 yılında Şam'da Antakya prensini öldürerek zaferinin temellerini sağlamlaştırdığı, 545 yılında Türkmenler'in *Cuslin*'i esir ettiğini ve Nurüddin'e teslim ettiği, 546 yılında *Ca'ber* kalesinin reisi İzzüddin Ali bin Malik öldürüldüğü yerine ise oğlu Şihabüddin Malik'in oturduğu bilgileri yer almaktadır. Yazarımız, 547 yılında Gıyasüddünya veddin Ebu Şuca Muhammed bin Mahmud bin Muhammed bin Melikşah'ın tahta

geçtiğinden, çok kısa zaman sonra ise Sultan Süleyman bin Muhammed bin Melikşah'ın tahta geçtiğinden lakin Sultan Süleyman'ın ise padişahlıktan ayrıldığını ve memleketleri dolaştığını, Necde gidenlerle Necde gittiğini Gavre gidenlerle Gavreye gittiğini bizlere aktarmaktadır. 551 yılında Çağrı Şah bin Mahmud'un kardeşi Sultan Muhammedi'in yanına geldiğinden bahsetmektedir. 548 yılında Sultan Sencer'in Guzlar tarafından yakalandığı, 549 yılında feylesof Ebulfütuh'ün ve Mardin sahibi Temirtaş'ın *Dimeşk*'te vefat ettiği, Atabey İldeniz'in *Azerbaycan* askeriyle ve Emir Şir Aksunkur'un askerleriyle Sultanın hizmetine geldiğinden bahsedilmektedir. Sultan Sencer'in Guzların elinden kurtulduktan dört gün sonra 552 Rebiülevvel pazartesi günü vefat ettiğinden bahsedilmektedir. Yazarımız devamında Sultan Sencer'in yaşadığı gün ve olayları bizlere anlatıp Sencer'in Horasandaki vezirlerinden bahsetmektedir. İlk vezirinin Nizamülmülk'ün oğlu Fahrülmülk-el-Muzaffer olduğundan, bu vezirin işleri yoluna koyduğundan ve Belh'de 551 yılında öldürüldüğünden bahsetmekte, Fahrülmülk'ten sonra Nizamülmülk'ün biraderzadesi Şihabülislam Abdüddavam bin-el-Fakih Abdullah bin Ali bin İshak'ı Vezir tayin ettiğinden bahsetmektedir. Bu şahsın da ilim, usul, fazilet ve ikbal sahibi olduğundan övgüyle bahsettikten sonra 515 yılında ruhunu teslim ettiğinden bahsetmektedir. Yazarımız bundan sonra sırasıyla ebu Tahir Sa'd bin Ali bin İsa- el' Kummi, Muinüddin Muhtassülmülk ebu Nasr Ahmed bin-el Fazl bin Mahmud, Nasrüddin Ebülkasım Mahmud bin ebi Tevbe-el-Mervezi'nin vezirlik makamına geldikleri bilgisini bizlere aktarmaktadır. Sencer'in düşmesiyle devletin de düştüğünü dile getiren yazarımız Sencer'in devletin başına geldiği yılları hatırlatarak 548 yılındaki Guzların elinde esir olarak geçirdiği üç yılı anlatmıştır. Yazarımız daha sonra Sultan Süleyman'ın attan düşerek hastalandığı ve nefes darlığı çektiği, Sultan Rüknüddünya Veddin Ebülmuzafer Arslan Bin Tuğrul Bin Muhammed Bin Melikşah Bin Alp Arslan'ın tahta geçtiğinden 571 yılında Sultan Aslan'ın ve ondan kısa bir süre önce Atabey İldeniz'in vefat ettiğinden bahsederek konuyu tamamlamıştır (s.83-271).

Müellifimiz Mütevellî Vezirler bölümünde vezirliğin Celalüddin bin Kivam'da olduğunu, vefat edince de kardeşi Kıvameddin'ne geçtiğini ve kardeşinin de azledilip yerine Kemalüddin ez-Zencani'nin geçtiğinden bahsetmekte, birkaç yıl vezirlik yaptıktan sonra da Meraga kadısı Sadrüddin'in vezir tayin edildiği bilgileri yer almaktadır. Bu vezirin azlinden sonra ise güzel ahlak ve kerem sahibi İzzüddin bin er-Radi'nin vezir olduğundan bahsedilme, bu vezirin öldürülmesi sonucu ise devletin dağılma sürecine girdiğini ilan ettiğinden bahsederek eseri tamamlamıştır (s.271-272).

Eserin sonunda 26 sayfalık indeks bölümü ile içindekiler bölümü verilmekte ve son iki sayfasında kitaptaki yanlışlar bölümü eklenmektedir (s.273-306).

Tanıtımını hazırladığımız bu eser Irak ve Horasan Selçukluları tarihine dair temiz, yalın ve samimi bilgiler içermektedir. Müelliflerin ayrı bölümleri olmaması anlamsal bütünlüğü sağlamada pek başarılı olmasa da Irak ve Horasan Selçukluları tarihi üzerinde çalışacak araştırmacılar için aydınlatıcı kaynak niteliğindedir.